

Anni Ilves

Muistojen esineet, menneisyyden kiintopisteet

Mummon emalikkattila, 1960-luvun Ford Anglia, lämpimän mehun kuumentama peltimuki. Muun muassa näihin esineisiin kytkeytyivät pienellä kylällä asumiseen liittyvät muistot, joita pro gradu -tutkielmassani ryhmäkeskusteluaineistojen kautta tarkastelin. Tässä kirjoituksessa kohdistan siis katseen esineisiin muistelun näkökulmasta.

Aikaan, paikkaan ja yhteisöön kiinnittyvä muisti

Muistellesamme mennyttä kiinnitämme muistomme yleensä sekä aikaan että paikkaan: jotakin tapahtui silloin, siellä. Muistomme kiinnittyvät tilallisiin, ajallisiin ja usein samalla myös sosiaalisiin elementteihin; muistojemme paikat ovat tiettyyn aikaan liittyviä konstruktioita ja usein muistelijä muistelee asioita osana jotakin yhteisöä, kuten sukua tai perhettä. Nämä muistojen paikat, ajat ja yhteisöt pitävät sisällään myös erityisiä esineitä, jotka muistuttavat meitä menneestä: esine voi olla samaan aikaan paitsi tässä hetkessä havainnoinnin kohteena oleva objekti myös tapahtuma, viittaus menneisiin aikoihin (ks. Vesterinen 2001, 26).

Pro gradu -tutkielmassani *Kerrottu kylä. Näkökulmia paikan merkityksen tuottamiseen* (Itä-Suomen yliopisto, 2012) tarkastelin kotikyläni ihmisten kokemuksia ja muistoja asuinpaikastaan. Tutkielmani haastatteluaineisto koostuu kolmesta, vuosien 2008-2011 aikana nauhoitetusta ryhmäkeskustelusta, jotka toteutin kahden lapsuudenystäväni (H1) ja heidän vanhempiensa (H2, H3) kanssa. Erityisesti ystäväni kanssa käydyssä keskustelussa osallistuin itsekin keskusteluun yhtenä muistelijana ja entisenä kyläläisenä. Vanhempien kanssa toteutetuissa perhekeskusteluissa olin enemmän kyselijän ja kuuntelijan roolissa. Tutkimukseni keskipisteessä olivat paikkaan – kylään ja sen ympäristöön – liittyvät kokemukset ja muistot, joita luonteeltaan arkisissa, vapaamuotoisissa keskusteluissa kerrottiin. Tarkastelin siis kylää kerrottuna paikkana ja kerronnassa muodostuvia erilaisia kyläkuvia: muun muassa nuorten naisten, perheiden, menneisyyden ja nykyisyyden näkökulmien kautta hahmottuvaa kylää. Käsittelen tässä kirjoituksessa sitä fyysistä ympäristöä ja niitä muistettuja esineitä, joihin mennyt aika haastatteluaineistojeni kerronnassa ankkuroitui.

Lapsuusmuistojen esineellinen maailma

Menneen ajan muistelu oli erityisesti minun ja ystäväni välisessä ns. nuorten naisten keskustelussa, mutta osin myös perheittäin toteutetuissa keskusteluissa, usein lapsuusaikojen muistelua: millaisia olivat lapsuuden juhlapyhät, kouluajat, leikkien ympäristöt. Keskusteluissa kerronnan aika poukkoili lapsuudesta lähimenneisyyteen ja nykyhetkeen, mutta erityisesti lapsuusaikaan sijoittuvaan muisteluun liittyi esineellisen ympäristön kertaaminen. Muistettu lapsuuden fyysinen ympäristö sisälsi tunteita, hajuja, makuja. Usein lapsuuden ympäristöihin liittyvät muistot olivat häivähdyksenomaisia aistimuistoja, joissa joskus koettu tuntemus palasi jälleen mieleen, kuten seuraavassa ala-asteaikaa kertaavassa keskustelussa:

Anni: Ainaki mää muistan monesti kaikki kilpailut ja ulkotapahtumat nii oli lämmintä mehua.

Sanna: Niistä peltimukeista joissa poltti suunsa sitte.

Anni: Ai niin.

Liisa: Kylläh.

Anni: Sit oli myös semmosia muovisia beigejä, joskus.

Sanna & Liisa: Joo niin oli.

Liisa: Niin ne oli sit ihan koulussaki käytössä, ne tuli niitten peltimukien jälkeen vissiin. Sit tuli ihan lasit jo.

Sanna: Niin. Sit rupes pysyyn lasi kädessä.

(naurahuksia) (H1)

Juoma-astia, kuten lasi tai muki, on pieni yksityiskohta, jonka kautta kuitenkin nousee esiin yllättävän vahvoja ja tarkkoja muistoja: kuumaa mehua juotiin peltimukista, jossa poltti suun. Edellä olevassa katkelmassa kouluaikamme pienessä kyläkoulussa ikään kuin rytmittyy juoma-astioiden muutoksen kautta: ensin olivat peltimukit, niitä seurasivat muoviset, kunnes vihdoin saatiin ”oikeat” lasit. Esine asettuu eräänlaiseksi ajankulun merkitsijäksi ja mittariksi. Esineestä tulee osa sekä yksilöllistä että kollektiivista historiaamme; juomamuki tai -lasi muistuttaa meitä sekä omasta lapsuusajastamme että yhteisesti koetusta elämänvaiheesta, kouluajasta, jota voimme muistella yhdessä (ks. Korkiakangas 2001, 76). Muistojen esineet voivat toimia menneisyyden kiintopisteinä, jotka liittyvät useisiin erilaisiin menneisiin tilanteisiin ja tapahtumiin; muistettu esine sitoo itseensä tarinoita yksilön menneisyydestä.

Lapsuuden muistelu suuntautuu nuorten naisten keskustelussa usein leikkien ympäristöihin ja erilaisiin tapahtumapaikkoihin: muistelemme, mitä lapsena tehtiin ja leikittiin, mitä vanhemmat ovat kertoneet meille omasta lapsuudestamme sekä millaisia mieleen jääneitä tapahtumia ja tunteita lapsuuteen liittyi. Yksittäisiin esineisiin muistelussa pysähdyttiin melko harvoin. Lapsuuden esineellinen maailma on keskusteluissamme voimakkaasti luonnonesineiden maailma: kivet muuntuvat maagisiksi leikkikaluiksi tai ihanteellisiksi leikkien keskuksiksi, joiden ympärille mielikuvitusleikit rakennetaan: ”pikkusiskon kanssa leikittiin kukkakauppaa siinä metikössä, keksittiin että tämä upea herneenvarsi tai joku, jotain sammalia kaupiteltiin toisillemme, keksittiin niille nimiä” (Sanna, H1).

Varsinaiset esinemuistot liittyvät kiinteästi kouluun ja kulminoituvat erityisesti valkoiseen kaappiin, jossa säilytettiin mm. purkkeihin säilöttyjä käärmeitä ja hyönteisiä sekä tekoluurankoa: ”ne on jo niinku ihan museokamaa ne oli ikivanhoja ne purnukat ja silleen” (Sanna, H1). Toisaalta muistellaan opettajainhuoneen sisustusta, kuten seinälle kehystettyjä mustavalkoisia valokuvia ja kaunista pyöreää päätyikkunaa sekä huoneen virallisuutta huokuvaa tunnelmaa. Yksittäisten esineiden tarkemman kuvailun vähyys liittyy yleisemminkin ryhmäkeskusteluiden luonteeseen: ryhmässä muistelu on katkonaisempaa, keskustelunaiheet vaihtuvat usein nopeasti ja pidemmille yksilöllisille muisteluille on vähemmän tilaa (ks. esim. Makkonen 2006). Ryhmässä yhteisellä muistelulla on tärkeä rooli: muistellaan, mitä yhdessä tehtiin ja kerrataan niitä asioita, joita muiden keskustelijoiden kanssa jaetaan. Vetämissäni ryhmäkeskusteluissa muistelu keskittyi yleisesti ottaen enemmän toiminnan ja tapahtumien kertaamiseen.

Esine osana elämäntulkua

Esine voi toimia ”menneisyyden, muistin, muiston, muistuttamisen käsinkosketeltavana ja konkreettisena välittäjänä”, toteaa Maria Koskijoki artikkelissaan *Esine muiston astiana* (1997, 269). Muistot siitä, mitä tehtiin ja mitä tapahtui voivat kiinnittyä johonkin tiettyyn esineisiin. Esine kietoo ajan ja paikan yhteyteensä: ryhmäkeskustelussa lapsuuttaan kylällä muisteleva, 1950-luvulla syntynyt Helena kuvaa, kuinka uutena vuotena mummolassa tehtiin perunasalaattia ja leivottiin lihapiirakoita, ”niitä leivottiin aina silloin uutena vuotena... oikeen siinä isossa, semmosessa vanhan ajan emalikatilassa mummo teki sen taikinan” (H2, 26). Lapsuuden ruokamuisto liittyy tuohon nimenomaiseen emalikatilaan, jossa mummo taikinaa valmisti. Esine ehkä herätti Helenan mielessä muisteluhetkellä myös aistimuistoja, kuten tuoksua ja makuja, jotka olivat kiinteä osa uudenvuoden

leipomishetkeä.

Esineet voivat herättää meissä muistoja, mutta toisaalta voimme muistelun kautta palauttaa mieleemme menneisyyden fyysistä ympäristöä, muistettuja esineitä. Helena esimerkiksi muistaa, kuinka perheen ensimmäisen auton hankinta 1960-luvulla kytkeytyi muihin perhetapahtumiin, ”silloin meidän Jussi on syntynyt eli vuonna kuusikymmentä on tullut ensimmäinen Anglia” (H2). Esineet esiintyvät keskusteluissa myös usein välineen ominaisuudessa, kun kuvataan jotakin tapahtumaa tai tilannetta:

mää muistan kun mää lähin tonne koululle johonki juttuun ja siinä kuuset heilu kauheesti ku mää meninköhän mää potkurilla tai jotakin niin tuli semmonen että siinä meidän kylän kuusia huojuu, jotenki semmonen kauheen semmonen voimakas tunne jostakin, semmosesta, kylään kuulumisesta - - ja, tuli semmonen kauheen mukava tunne... et me varmaan kyllä osuttiin oikeeseen ku me tänne silloin osattiin muuttaa. (Uula, H3)

Voimakas luontokokemus kylän ympäristössä liittyy tiiviisti liikkeeseen, potkurilla kulkemiseen kylätiellä. Esine, potkukelkka, sijoittaa muiston talviaikaan. Keskusteluaineistoja analysoidessani ja kuunnellessani nauhoja läpi tutkimusta kirjoittaessani pohdin, kuinka muistelijä fyysisen liikkeen kuvaamisen kautta (”mää lähin tonne koululle - - meninköhän mää potkurilla”) eläytyy kerrontahetkellä uudelleen menneeseen. Tuohon hetkeen potkurin kanssa kylätiellä, kuusien huojuessa tuulessa, kenties kiteytyy kertojalle jotakin hyvin tärkeää: tuon kokemuksen kautta ja siitä kertomalla hän sijoittaa itsensä paikkaan, kylälle, jonka tuntee omakseen – kodikseen. Yi-Fu Tuan (1977/2001, 144) onkin todennut, että kodin tuntu muodostuu paitsi kokonaisuudesta – kodiksi kutsutusta rakennuksesta tai asuinalueesta – myös kaikista niistä pienistä yksityiskohdista ja esineistä, kuten vaikkapa huojuvista kuusista, kylätiestä ja potkurista, joita tähän paikkaan liittyy.

Muistetut esineet voivat siis tavallaan tiivistyä mielessämme kuvaamaan jotakin tiettyä aikaa ja tunnelmaa – esineestä muodostuu tietyn ajan tai elämänvaiheen symboli, jonka kautta voimme, jos nyt emme suoranaisesti palata menneisyyteen, ainakin elää menneeseen liittyviä tunnelmia, tapahtumia ja aistielämyksiä uudelleen.

Kirjoittaja on museologiaa opiskellut perinteentutkija (FM), jota kiehtoo materiaalisen maailman tarkastelu muistojen ja kerronnan kautta.

LÄHTEET

Korkiakangas, Pirjo 2001: Esineiden nostalgisoituminen. Teoksessa Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist (toim.), *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179. Helsinki: SKS.

Koskijoki, Maria 1997: Esine muiston astiana. Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylän yliopisto.

Makkonen, Elina 2006: Producing the past together: group interview and oral history. *Elore*, vol. 13, 1/2006. [http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_06/mak1_06.pdf]

Tuan, Yi-Fu 1977/2001: *Space and Place. The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Vesterinen, Ilmari 2001: Esinepeli. Teoksessa Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist (toim.), *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179. Helsinki: SKS.

HAASTATTELUAINEISTOT:

Haastattelut H1, H2 ja H3 Jyväskylässä, 2008-2011. Anni Ilves.